

**ATATÜRK DÖNEMİNDE KÜLTÜREL, SİYASİ VE EKONOMİK
BAKIMDAN TÜRK-MACAR İLİŞKİLERİ
(1919-1938)**

Melek ÇOLAK*

ÖZET

Onbirinci yüzyıla dek Türklük özelliklerini koruyan, Osmanlıların Mohaç zaferi ile Macaristan'a yerleşmeleriyle uzun süre Türk egemenliğinde kalan, gerek Avrupalıların dışlayıcı tutumları gerekse Slav ve Germenler arasında sıkışmış bulunmaları nedeniyle, Macarların kendi kökenlerini araştırmaları; Macaristan'da Turancılık akımının ve Türkolojinin doğmasına yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşında müttefik olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yanında yer alması dostluk bağlarını güçlendirmiş; Macar Turancılarının kurduğu Turan Derneği, I. Dünya Savaşında ve Türk Kurtuluş Savaşı sırasında iki ülke arasındaki kültürel köprünün güçlenmesine aracılık etmiş, Kurtuluş Savaşına destek vermiştir. Yeni Türkiye'nin kurulması ve Atatürk devrimleri Macaristan'da hayranlıkla izlenmiştir. Atatürk'ün bağımsızlık ve egemenliği zedelemeyecek şekilde her devletle iyi ilişkiler kurma politikası, Macaristan'la geçmişten gelen etnik, kültürel yakınlık nedeniyle daha kolay kurulmuştur. Yalnız II. Dünya savaşı öncesinde Macaristan'ın İtalya ile anlaşarak revizyonist devletler safında yer almasına karşılık, Türkiye'nin 1934'de Balkan Patk'ını imzalayarak anti-revizyonist kampa katılmasının iki ülke ilişkilerinde yarattığı olumsuzluk, Atatürk'ün enerjik tutumu ve ileri görüşlülüğü sayesinde giderilerek, ilişkiler güçlendirilmiştir.

ABSTRACT

Until eleventh century, Hungarians who after Mohaç was remained long under Ottoman's rule and kept their Turkish identity and looked for their origin that it led them to form a Turkology branch and thus a Pan-Turkism (i.e. Turanism) to be a representative of this doctrine. They achieved this, although Hungarians were excluded by Slavs and Germans. After world war I, a friendship and peace between Ottoman Empire and Austria-Hungarian Empire became strong, because of Ottoman backing to Austria-Hungarian solidarity. Therefore, there was a cultural link due to activities of Institute of Hungarian Pan-Turkism which helped Turks during their independency war. Thus, revolutionary activities of Atatürk and formation of Turkish Republic were supported by Hungarians. International relations between Turkish Republic and Hungary was so strong because of good intentions of both states, and particularly of ethnical structure of Hungary. However, before world war II, Hungary with Italy joined to the amongst revisionist states. On the other hand, Turkey joined to Balkan Pact in 1934 as an anti-revisionist. This caused a problem between Turkish Republic and Hungary, due to Atatürk's provision and efforts this problem was resolved.

I-Giriş

Onbirinci yüzyıla dek Türklük özelliklerini koruyan Macarlar; önemli kavşak noktası olması nedeniyle, ülkelerinin sürekli istilalara uğraması ve Slavlar, Almanlar, Romenlerle çevrilmeleri sonucunda fiziksel ve kültürel

* Yrd. Doç. Dr. Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

bakımdan geniş çaplı bir değişim geçirmişler¹, Osmanlıların Mohaç zaferiyle (1526) Macaristan'a yerleşmeleriyle uzun süre Türk egemenliğinde kalmışlardır. Macarların Habsburg egemenliğine girmesinden sonra, 17. yüzyıl sonlarından itibaren Macar aydınları bağımsızlık mücadelelerine girişmişler, Thököly İmre², II. Ferenc Rakoczi³ ve Macaristan'da milliyetçilik hareketi şeklinde beliren 1848 ihtilalinin Avusturya tarafından çok kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra Lajos Kossuth gibi önderler, başarısız olunca Osmanlı Devletine sığınmışlardır⁴. 1848 ihtilalinden sonra da bağımsızlık isteklerinden vazgeçmeyen Macarlar 1867'de bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Bu tarihte, Avusturya'nın adı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olmuş; Macaristan bağımsız olmakla birlikte Avusturya'dan kopmayarak ikili devlet sistemi kabul edilmiştir⁵.

II-Kurtuluş Savaşından Önce Türk-Macar İlişkileri

Macaristan'da yaklaşık iki yüzyıl süren Türk egemenliği devrinde yaşanan kültürel ilişkilerden sonra, 19. yüzyılda bilimsel çevrelerde başlayan araştırmalar iki ülke arasında ki ilişkileri kültürel bağlamda güçlendirmiştir.

Avrupalıların baştan beri Macarlar'ı kendilerinden saymayarak dışlayıcı tutumları⁶, Slav ve Germenler arasında sıkışmış bulunan Macarlar'ı kendi tarihlerini araştırmaya itmiş; dil ve tarih çalışmaları, Macar anayurdunu arama girişimleri Macaristan'da yeni bir akımın; Turancılığın doğmasına neden olmuştur⁷. 20. yüzyıl başlarında Macaristan'dan başka Finlandiya, bir ölçüde Bulgaristan, Türkiye, Japonya, Çin ve Siyam'ı Turan ülkesi olarak tanımlayıp,⁸ "bu ulusların düşünsel ve ekonomik lideri olmayı, Macarlara düşen tarihsel bir görev olarak"⁹ değerlendiren Turancılar 1910'da Turan Derneği'ni kurarak¹⁰ I.

¹ "Macarlar", Ana Britannica, cilt, 15, s.79.

² Ali Engin Oba, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge Kitabevi yayınları, 1. Baskı, Ocak 1995, s.129.

³ Osmanlıda Bir Macar Konuk Prens Rakoczi ve Mikes'in Türkiye Mektupları, Çev. Edit Tasnadi, Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Figen Turna, 1. Baskı, Mayıs 1999, s.129; Sandor Takats, Macaristan Türk Aleminden Çizgiler, Çev. Sadrettin Karatay, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1992, s.262.

⁴ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), TTK Basımevi, Ankara 1997, s.151-153; Reşit Saffet, Türkçülük İzleri, 1. Kitap Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı, 1930, Türkiyat Serisi, sayı:2, s.24.

⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.318.

⁶ Ahmet Özgiray, "Türkiye Macaristan Siyasi İlişkileri (1923-1938)", Tarih İncelemeleri Dergisi XII, Ege Üniversitesi Edebiyat Dergisi Yayını, Ege Üniversitesi Basımevi Bornova/İzmir, 1997, s.80.

⁷ Oba, a.g.e., s.129-130.

⁸ Tarık Demirkan, Macar Turancıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 99, İstanbul Haziran 2000, s.22.

⁹ Turan Deneği Başkanı Dr Pal Teleki'nin 31 Ocak 1914 tarihinde genel kurulda yaptığı konuşma (Demirkan, a.g.e., s.85)

¹⁰ Oba, s.130.

Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri
(1919-1938)

Dünya Savaşı yıllarında yüzlerce Türk gencinin Macaristan'da eğitim görmesini sağlamışlar¹¹, Türkiye'ye gezi ve araştırma ekipleri göndermişlerdir¹².

Turancılık akımından başka, kendi kökenlerini araştıran Macarlar Türkolojinin de Macaristan'da doğmasını sağlamışlar; dünyada ilk defa Türkoloji 1870'de Budapeşte Üniversitesinde bir disiplin haline getirilmiş¹³, Macar Türkologlarının bulguları Türk aydınları arasında milliyetçilik ve Türkçülük düşüncesinin uyanmasında etkili olmuştur.¹⁴

I. Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğunun Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yanında yer alması, kültürel ilişkilerin yanısıra Türk ve Macar hükümetleri arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri artırarak Türk-Macar dostluk ortamını güçlendirmiştir. Örneğin, bu dostluğun bir göstergesi olarak Macar hükümetinin Budapeşte'nin en büyük caddelerinden biri olan Museum Körüt caddesine, V. Mehmet Reşat adını vermesine karşılık¹⁵ (1915), Osmanlı hükümeti de İstanbul'da Çırçır Harik mahallesinde otuz metrelik caddeye Macar Kardeşler adını vermiş (1916), Macaristan Başbakanı Kont Tizsa'da bunun üzerine bir teşekkür mektubu göndermiş,¹⁶ Macaristan'ın Sezeged şehrinde Prens II. Fransuva Rakoczi için dikilen abidenin toprağına karıştırılmak üzere, Rakoczi kabrinden istenen toprak gönderilmiştir¹⁷. Osmanlı Devleti müttefiki Macarlara her türlü kolaylığı sağladığı gibi,¹⁸ Macar Milli Meclisi de İslam dinini resmen tanımış,¹⁹ Budapeşte'de bulunan tarihi ve dini bir eser hükmünde olan Gül Baba türbesinin masrafları tamamen Macaristan Eğitim Bakanlığı tarafından ödenmiştir.²⁰ Özellikle Osmanlı Devletinin 1912'de Budapeşte Başkonsolosluğuna atadığı Ahmet Hikmet'in (Müftüoğlu),²¹ Macar Türk kardeşliğini canlandıran önemli çalışmaları olmuştur.²² Ayrıca, savaş yıllarında İstanbul'da Macar Türk Dostluk Cemiyeti,²³ Şam'da da Osmanlı-

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS, Dosya:35, Nr: 63.

¹² Demirkan, s.38-39.

¹³ Oba, s.133-134.

¹⁴ Demirkan, s.8-9.

¹⁵ BOA, DH. KMS, Dosya:35, Nr. 63, Tercüme Nüshası: Aslı Fransızcadır.

¹⁶ BOA, DH. KMS, Dosya:35, Nr. 63, Ek: 1.

¹⁷ BOA, DH. MTV, Dosya:51, Nr. 29.

¹⁸ BOA, DH. MUİ, Dosya:16-1, Nr. 2; DH. KMS, Dosya:45, Nr. 34; DH. KMS, Dosya:30, Nr. 1; DH. KMS, Dosya:22, Nr. 22.

¹⁹ BOA, HR. HMS-İŞO, Dosya:111, Nr. 16, Ek:1.

²⁰ BOA, DH. KMS, Dosya: 35, Nr. 63.

²¹ Kenan Akyüz, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I (1860-1923), VI Baskı, Mas Matbaacılık, s. III.

²² Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Gönül Hanım, Haz: Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 742, 1000 Temel Eser Dizisi: 62, Sevinç Matbaası, 2. Baskı, Ankara Nisan 1987, s. XII-XIII, (Fethi Tevetoğlu'nun sunuş yazısı)

²³ Demirkan, s.104.

Avusturya-Macaristan Klübü kurulmuştur.²⁴ Macaristan Kızılhaçı, Topkapı ve Maltepe hastahanelerinde kullanılmak üzere Türkiye'ye yardım göndermiştir²⁵.

Türk-Macar dostluğu ticareti de canlandırmış; Osmanlı ordusunun ihtiyaçları için Macaristan'dan koşum hayvanları satın alınmış²⁶, küçükbaş hayvan, pamuk, bakır ihraç edilmiştir²⁷.

Böylece Kurtuluş savaşı öncesinde kültürden siyasete, sağlıktan ekonomiyeye kadar bütün alanlarda iyi ilişkiler kurulmuştur.

III-Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Macar İlişkileri

I. Dünya Savaşının sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yıkılmasından sonra bu imparatorluğun mirasçısı olarak Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya ortaya çıkmış, mütarekeden sonra Macaristan'da iç durum karışmıştır. Michael Karolyi yeni Macaristan Cumhuriyeti'nin başbakanı olmuştur. Müttefiklerinin baskısıyla Karolyi, Transilvanya'yı Romenler'in işgaline bırakmak zorunda kalınca 1919'da istifa etmiştir. Bolşeviklerin de kışkırtmasıyla duruma işçi ve asker sovyetleri hakim olmuş, Lenin ve Kerensky'nin yakın arkadaşı Macar komünistlerinden Bela Kun Macaristan'ı bir Sovyet Cumhuriyeti olarak ilan etmiştir. Lakin Macar asilleri karşı harekete geçerek; Kont Julius Karolyi, Kont Bethlen ve Amiral Horthy, bir milli Macar ordusu hazırlayarak Bela Kun üzerine yürüyüp komünist yönetimi tasviye etmişlerdir²⁸. Macaristan ile itilaf devletleri arasındaki barış antlaşması 04.06.1920'de Trianon'da imzalanmış, bu barışla Macaristan Presburg bölgesini Çekoslovakya'ya, Bosna Hersek'i Yugoslavya'ya, Transilvanya'yı Romanya'ya ve Burgerland'ı Avusturya'ya terketmiştir. Savaştan önce topraklarının yüzölçümü 330000 km² iken barışla birlikte 92000 km² 'ye , nüfusu da 22.000.000'dan 7500000'e inmiştir. Tamirat borcu ile birtakım ekonomik ve mali yükümlülükler altına girmiştir²⁹.

Macaristan'ın topraklarının 2/3'ünü komşu ülkelere kaptırması ve bunun Batı Avrupa devletlerinin onayı ile gerçekleşmesi ise; rotasını doğuya çeviren, sözünü ettiğimiz Macar Turancılığının haklı olduğu düşüncesini yaygınlaştırmıştır³⁰. Proleterya diktatörlüğü olarak adlandırılan dönemde

²⁴ BOA, DH.KMS, Dosya: 47, Nr.39.

²⁵ Ahmet Hikmet, a.g.e, s.XIII.

²⁶ BOA, YMTV, Dosya: 281, Nr:143, YMTV, Dosya: 289, Nr:173, YMTV, Dosya: 291, Nr:118, YMTV, Dosya: 293, Nr:19, YMTV, Dosya: 308,Nr:178.

²⁷ BOA, MV, Dosya: 195, Nr:110, MV, Dosya: 197, Nr:2, MV, Dosya: 201, Nr:67.

²⁸ Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih 1789-1960, 2. Baskı, A.Ü, SBF Yayınları No:362, Sevinç Matbaası, Ankara 1973 s.490-493.

²⁹ Özgiray, a.g.e, s.80.

³⁰ Demirkan, s.25-26.

Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri
(1919-1938)

(1919), Turan Derneği'nin işleri zorlaşmış komünistler tarafından baskı altına alınmışlardır³¹.

Bu sırada Türkiye'de ise Atatürk'ün önderliğinde emperyalizme karşı bir bağımsızlık savaşı verilmekte idi.

Turan Derneği'nin aktif bir üyesi olan³² ve 1913 yılında Turan Derneği'nden ve İstanbul'daki Tahsil-i Sanayi Cemiyeti'nden³³ aldığı referanslarla Anadolu'da bir geziye çıkarak; İstanbul, Ankara üzerinden Nevşehir, Niğde, Konya ve Karaman'a dek at sırtında 2300 km yol katedip gözlemlerini 1928'de Macaristan'da yayımlayan Bela Horvath'ın deyimiyse³⁴:

“...dünya savaşının son derece şanssız bir şekilde sonuçlanmasının ardından Anadolu'da olup bitenler ve Türklerin hayranlıkla izlenen bağımsızlık savaşı, onları bütün dünyada haklı olarak ilgi odağı haline getirmişti.”

Horvath, dünya savaşı öncesi yazdığı eserinin, sonra yayımlanmasını bu ilgiye bağlamaktadır³⁵.

Macar Turancıları da mazlum ulusların direniş ve varoluş mücadelelerine örnek olarak Türkiye'yi göstermektedirler³⁶. Horvath, bu konuda şöyle demektedir³⁷:

“Türklerin olağanüstü bir hamle ile dünya tarih sahnesine muhteşem geri dönüşü, bizim acılar içinde kıvranan mazlum ulusumuzun kararar gökyüzünde parlayan bir umut yıldızı gibidir.”

Bu yüzden Macar Turancıları Türk Kurtuluş Savaşını desteklediler. Avrupa'da bu direnişle sempati sağlamak için bir basın hareketi yürüttüler. Önce Macaristan sonra da Avrupa kamuoyu, Türk Kurtuluş Savaşının haklılığı konusunda ikna edilmeye çalışıldı. Propaganda yapmak için 1921'de Turan Haber Ajansı kuruldu³⁸. Ayrıca Rus Devrimi ve Macaristan'da yayılma eğiliminden rahatsız olan Turancılar, Turan Federasyonu'nu kurdular. 1920'li yıllarda Turancılar Türkiye ve Bulgaristan olmak üzere çok sayıda öğrenciyi Macaristan'a getirdiler. Budapeşte'de Turan öğrencileri için bir yurt, bir cami ve “Turan ülkeleri” eserlerini içeren Turan kütüphanesi açıldı³⁹. Ermeni olayları

³¹ Demirkan, s.101.

³² Demirkan, s.1.

³³ Tahsil-i Sanayi Cemiyeti adını taşıyan kuruluşun amacı çalışkan ve yetenekli gençleri seçip, onların Macaristan'da sanayi liselerinde, meslek okullarında ve fabrikalarda eğitim görmesini sağlamaktı. (Bela Horvath, Anadolu 1913, Çev: Tarık Demirkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 36, Eylül 1996, s.3.

³⁴ Horvath'ın Anadolu 1913 adlı eseri 70 yıl sonra Türkiye'de yayımlanmıştır. (Horvath, a.g.e)

³⁵ Horvath, s.1.

³⁶ Demirkan, s.57.

³⁷ Horvath, s.1.

³⁸ Demirkan, s.49-50.

³⁹ Demirkan, s.33-34.

ve onların “göç kurbanı” olduğu iddiaları 1920’li yılların Macar kamuoyunda da biliniyor ve tartışılıyordu. Turan Derneği, bu olay karşısında kesin tavır alarak bu iddiaların Türkiye’ye karşı bir iftira kampanyasının parçası olduğunu söyledi.⁴⁰ Karşı kampanya yürüttü. 1923’te Budapeşte’de imam Abdülatif’in yayınevi tarafından Macarca yayımlanan bir broşür Kurtuluş Savaşında, Avrupa ülkelerinde Türkiye’ye karşı oluşan olumsuz havayı değiştirmeye çalıştı. Budapeşte Turan Derneği’nin üyelerinden olan, Osmanlı döneminde devletin bürokratları ve Anadolu’nun yerel şahsiyetleri ile yakın ilişki içinde bulunan Abdülatif, Ankara hükümetini destekleyen biri idi. Yayımlanan broşürde temel tez, Ermeni olaylarının, Anadolu’da başlayan Kurtuluş Savaşının yenilgisini arzulayan bazı düşman batılı devletlerin yalanı olduğu idi.⁴¹

IV. Cumhuriyet Döneminde Türk-Macar İlişkileri

Türk Kurtuluş Savaşı başarıldığı zaman, eski müttefik Macaristan, I. Balkan Savaşına katılıp ta yenilen, fakat kendi silah gücüyle tekrar devletini kuran, Lozan barış antlaşmasını gerçekleştiren Türklere hayranlık duymuştur.⁴² T.C.’nin kuruluş yıllarında Anadolu’daki yeniden yapılanmanın her adımı Budapeşte’de coşkuyla karşılanmıştır.⁴³ Birçok kez Türkiye’ye gelen ve Atatürk tarafından da kabul edilen Macar Turancılarından Peter Moricz yeni Türkiye konusunda şunları söylemektedir:⁴⁴

“Dünya tarihi böylesine büyük bir yenilenmeye daha tanık olmamıştı. Bu büyük dönüşümün neredeyse tek bir liderin eserinin olması sonucu değiştirmez ve kazanımların kalıcılığının başarısını gölgelemez. Çünkü gelişme yaşamın bütün alanlarında öylesine görkemli ki, bugün artık kimse toplumsal kurumların dirilebileceğine ihtimal bile vermiyor. Türkiye ne kadar şanslı !...”

Fakat Macar Turancıları, 1920’lerden sonra İtalyan faşizminden etkilendikleri için, Mussolini İtalyası ile T.C arasında paralellik kuruyorlardı. Onlara göre faşizmin tüm koşulları Türkiye’de vardı. Tek lider, tek parti, tek kitle örgütleri...⁴⁵

Türkiye’de tek parti yönetiminin bir amaç değil, demokrasiyi yerleştirebilmek için gereken koşulları sağlayan bir araç olduğunu,⁴⁶ henüz gerektiği gibi değerlendirememişlerdi.

⁴⁰ Demirkan, s.52

⁴¹ Demirkan, s.3-4

⁴² Özgiray, s.77

⁴³ Demirkan, s.53-55

⁴⁴ Demirkan, s. 61

⁴⁵ Demirkan, s. 57-58

⁴⁶ Ergün Aybars, Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi, Yayına haz: Erken Serçe, İleri Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, İzmir 1994, s.48-62.

Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri
(1919-1938)

Macar Turancıların ırkçı çizgisi sadece siyaset dünyasında değil, bilim çevrelerinde de etkili oldu. Macar Turancıları tarafından “ateşli bir Turancı” olarak nitelendirilen Reşit Saffet’de,⁴⁷ 1929 Haziran ve Temmuz aylarında Avusturya, Hollanda, Almanya,Çekoslovakya’ya yaptığı gezi izlenimlerini anlatırken aynı noktaya dikkat çekmektedir. Budapeşte’ye geldikten sonra Turan Derneği hamisi Arşidük Jozef Fransua ve Macar parlamentosu Yabancı İşleri Encümeni Başkanı Mösyö Döpekar’ın daveti üzerine, Turan Derneği’nde “Turancılık ve Türkçülük” hakkında bir konferans veren Reşit Saffet’e göre Macar Turan Derneği’nde artık ilmi tesirden çok, siyasi tesir ağır basmaktadır. Derneğin başında bulunan kimseler Turancılık ve Türkçülüğün ilmi yönüyle pek az ilgilidirler.⁴⁸ Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Bölümü Profesörü J.Nemet’ de siyasetin zamanla ağırlık kazandığından söz etmektedir.⁴⁹ 1937’de İstanbul’da yapılan Türk Tarih Kongresi’nde Laszlo Rosanyi’nin sunduğu bildiri de bunun etkilerini görmek mümkündür.⁵⁰

Kurulduğunda Turanı coğrafi bir kavram olarak algılayan ve ortak bir coğrafya üzerindeki halkların ekonomik birlikteliğini savunan Turancılığın, ırkçı bir çizgiye kaymaya başladığı dönemlerde⁵¹ T.C,bizzat Atatürk’ün belirlediği dış politika ilkelerinden sapmadan⁵² Misak-ı Milli sınırları içindeki Türkiye’yi güçlendirmeyi hedef almıştır. T.C. bağımsızlığından ve egemenliğinden ödün vermeden her devlet ile iyi ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır .

Macaristan’da ise 1920’de tekrar krallık rejimi ilan edilmiş, Amiral Horthy naib unvanını almış,Kont Bethlen başbakan olmuştur. Macaristan’ın bu durumu,İsviçre’de yaşayan son Avusturya-Macaristan imparatoru Karl’ı cesaretlendirmiş ve Karl 1921 yılının Mart ve Ekim aylarında olmak üzere iki defa Macar krallığına geçmek için girişimde bulunmuş, fakat Macar halkından

⁴⁷ Macar Turancısı Peter Moricz’in “Türkiye’de Faşizm ve Turancılık” adlı makalesi, (Demirkan, s.59-61)

⁴⁸ Reşit Saffet, a.g.e, s.15-83

⁴⁹ Ali Engin Oba, Prof. J.Nemet ile Ekim 1973’te Budapeşte’de görüştüğünü ve Turan hareketi hakkında bilgi rica etmesine rağmen bir şey elde edemediğini belirterek bu konuda şöyle demektedir: (Oba, s.131)

“Çeşitli sondajlarımıza rağmen ünlü Profesör susmayı tercih etti. Macaristan’daki, o zaman ki rejimin bu akımı gericilik olarak nitelemesinin etkisi, ünlü profesörü susturmuş olabilir. Bir ara”bu politika idi, ilim değildi” dedi. Kendisinin de bu akıma karıştığını ve gerek Turan, gerek Körösi Csoma dergilerinde yazı yazdığını söyleyince o vakit işin ilmi olarak el alındığını daha sonra ise politika girdiğini belirtti ve politika döneminde, bu işle uğraşmadığını ifade ederek daha fazla bir şey söylemedi ..”

⁵⁰ ..”Bugün çok moda olan ırk nazariyelerine büyük bir kıymet atfetmiyor isem de şurasına işaret etmeliyim ki bu Turanid ırk bugün de Macarlığı teşkil eden en önemli unsurdur ve bütün şarki Avrupa’da mevcuttur.”(Demirkan, s.33)

⁵¹ Demirkan, s. 57-58

⁵² Mehmet Gönlübol, “Atatürk’ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler” Atatürk Yolu, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi , Ankara 1987, s.233-268.

destek görmediği için başarılı olamamıştır. Ayrıca Habsburgların tekrar Macaristan'ın başına geçmek istediğini gören, imparatorluğun mirasçıları Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya her iki girişim sırasında da Macaristan'a askeri müdahalede bulunmak için hazırlanmışlardır.⁵³

Avrupalıların Macarları dışlayıcı tutumu nedeniyle de yalnız kalan Macarlar zorunlu olarak devletlerini yaşatmak için diğer devletlerle ittifak yapmak zorunluluğunu hissetmişler,⁵⁴ Macarlarla aramızdaki tarihi, kültürel bağlar T.C. döneminde de iyi ilişkilerin kurulmasını kolaylaştırmıştır. 1923'te imzalanan Türk-Macar dostluk antlaşmasının ardından iki ülke başkentlerinde karşılıklı olarak büyükelçilikler açılmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde Peşte'de sadece konsolosluk vardı. Kurtuluş savaşının başarısı ve bu arada Macaristan'ın Avusturya'dan ayrılmasının ardından Mustafa Kemal'in kurmaylarından Rıdvan Bey'in oğlu Hüsrev Bey ilk kez, Budapeşte büyükelçiliğine atanmıştır.⁵⁵ 1924'te bir dostluk antlaşması,⁵⁶ 1929'da hakemlik uzlaşma ve tarafsızlık antlaşması imzalanmıştır.⁵⁷

Bu yıllarda Macaristan'da başta bulunan Horthy-Bethlen rejimi bir diktatörlük rejimi idi. 1932'de General Gömböş başbakan olduktan sonra Macaristan Faşist Partisi iç politika yaşamına hakim oldu. I. Dünya Savaşından sonra topraklarının çoğunu komşularına kaptırması Macaristan'a çok ağır geldi. Onun için Macaristan iki savaş arası devrede en hareketli revizyonist devletlerinden biri oldu. Her iki ülkede diktatörlük rejiminin olması ve her ikisinin de revizyonist olması nedeniyle Macaristan İtalya ile anlaştı.⁵⁸ Türkiye'yi, Fransa'nın önderliğinde oluşan Küçük Antant'a karşı olmak üzere oluşturulan İtalya, Macaristan ve Bulgaristan'ın grubuna dahil etmek istiyordu. Türkiye ise 9 Şubat 1934'te Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ile Balkan Patkısı'nı imzalayarak antirevizyonist kampa katıldı. Macaristan'ın patka karşı olumsuz tavrı yüzünden Macaristan'a dostluk ziyaretinde bulunuldu. Macaristan, Türkiye'nin Yugoslavya ve Romanya ile bir patk içerisinde olmasını sindirmek zorunda kaldı.

Buna rağmen Türkiye ile Macaristan arasındaki ilişkiler karşılıklı ziyarette bulunularak dostça devam etmiş,⁵⁹ kültürel ilişkiler geliştirilerek, pek çok alanda Macar uzmanından yararlanılmıştır. Örneğin bunlardan biri, I. Dünya Savaşı yıllarında Darülfünun-u Osmani'de Etnografya ve Macarca dersleri veren Macar uyruklu Meseros idi.⁶⁰ Bu dönemde ise; daha önce Macar

⁵³ Armaoğlu, Siyasi Tarih 1789-1960, s. 493

⁵⁴ Özgiray, s. 76-80

⁵⁵ Demirkan, s.56

⁵⁶ Özgiray, s.75

⁵⁷ Özgiray, s.78

⁵⁸ Armaoğlu, a.g.e, s.493-494

⁵⁹ Özgiray, s. 77-79

⁶⁰ BOA, MV, Dosya:244, Nr.66

Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri
(1919-1938)

Türkolojisinin gelişmesinde katkıları olan⁶¹ ve Türk halk bilimi alanında bilimsel çalışmaları başlatan, Sultan Abdülhamit döneminde Mecidiye nişanını ve gümüş imtiyaz madalyasını alan,⁶² Anadolu'ya gelerek Türk halk edebiyatının pek çok ürününü derleyen Ignacz Kunos(1861-1941);⁶³ Türkiye Kültür Bakanlığı'nın davetini kabul ederek 1925'te bir grup Macar profesörle birlikte İstanbul'a gelerek, İstanbul ve Ankara'da Türk halk edebiyatı hakkında konferanslar vermiştir. Kunos'a Türkiye'de yaptığı hizmet için Encümen-i Tetkik tarafından fahri üyelik unvanı verilmiştir.⁶⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarında kültür kurumları olan Türk Ocakları ve daha sonra yerlerine kurulan Halkevlerinde Türk ve Macar kültürüne dair pek çok konferans ve konserler verilmiştir.⁶⁵ 1932'de İstanbul Konservatuarını ıslah etmek için görüşünden yararlanmak üzere Macar asıllı keman virtüozu Lico Amar'a başvurulmuştur.⁶⁶ Halk ezgilerinin bilinçli ve yöntemli bir biçimde derlenip, bunlardan modern besteler yaratılması konusunda ünlü Macar bestecisi Bela Bartok'un katkılarını da saymak gerekir. Türkiye'ye bir kez geldiği ve kısa bir süre kaldığı halde (1936) genç besteciler üzerinde derin izler bırakmıştır.⁶⁷ Bu arada Atatürk, 1935 yılında Rosanyi'ye Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Hungaroloji kürsüsünü kurdurmuştur.⁶⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivini yeniden düzenlemek için 1936'da yine Macaristan'dan arşiv uzmanı ve Türk tarihçisi Dr. Lajos Fekete getirilmiştir. 1936-1937 yılları arasında Türkiye'de kalan Fekete, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Topkapı Sarayı Müzesi arşivinin tasnifinde çalışmıştır. Fekete eski tasnifleri bir yana bırakarak, arşiv belgelerinin tasnifi ve kodlanması konusunda bütün dünya arşivlerinde uygulanan provenience tasnif sistemini getirmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde halen "Fekete Tasnifi" olarak bilinen tasnif sisteminin uygulamasına geçmek ancak 1956'da mümkün olabilmıştır.⁶⁹

⁶¹ Suavi Aydın, Modernleşme ve Milliyetçilik, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s.89

⁶² Judith Kovacs, Metin Karadağ, Ünlü Türk Bilimci Dr. IGNACZ KUNOS'UN ÖZ GEÇMİŞİ VE ESERLERİ, Akademi Aylık Kültür Araştırma Dergisi Yayınları, Balıkesir 1997, s.44-45.

⁶³ Wilhelm Radloff-Dr. Ignacz Kunos, Proben der Volksliteratur Der Türkischen Stamme VIII, Latin Harflerine Aktaran ve Hazırlayanlar: Prof Dr. Saim Sakaoğlu-Doç. Dr. Metin Ergun, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:701, Ankara 1998

⁶⁴ Kovacs, a.g.e, s.45

W.Radloff- I.Kunos, a.g.e, s.2

⁶⁵ İbrahim Karaer, Türk Ocakları(1912-1931), Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara 1992, s.82-188

Ünsal Yücel, "Atatürk Döneminde Sanat Yaşamı", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Yayınları, İkinci Baskı :Kasım 1986/ İstanbul, s.468-471

Macar Asıllı Türk Tarihçisi ve Arşivist Lajos Fekete'nin Arşivciliğimizdeki Yeri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:20, Ankara 1994, s. 9

⁶⁶ Ünsal Yücel, a.g.m, s.463

⁶⁷ Yücel, a.g.m, s. 468-471

⁶⁸ Aydın, a.g.e., s.89

⁶⁹ Macar Asıllı Türk Tarihçisi ve Arşivist Lajos Fekete'nin..., s.vii-viii

Macaristan ile ilişkiler bu çerçevede sürerken sözünü ettiğimiz Türkiye’de Turancılık ve Türkçülük düşüncesinin uyanmasına etki eden ve Macar Turancılarının derneği olan Turan Derneği,1930’ların sonlarına dek varlığını sürdürmüştür. Macaristan’da Turancılık II. Dünya Savaşının ilk yıllarında sadece ırki değil, ırksal temizliği de savunan ⁷⁰ bir ideolojiye dönüşmüştür. Macaristan’da büyük savaşlar döneminin alternatif siyasi akımlarından biri olarak gelişen ve asla kalıcı siyasi akımlardan biri haline gelmeyen Turancılık zamanla unutulmuştur.⁷¹ Türkiye II. Dünya Savaşı öncesinde Macaristan’la tarafsızlık, saldırganlıkta destek vermemek ve düşünce alışverişinde bulunma çerçevesinde uzlaşmaya varmıştır. Bunların dışında Avusturya Macaristan monarşisini ve Osmanlı İmparatorluğunu tekrar canlandırmamak için, her iki ülke niyet ve çabalarından vazgeçmeyeceklerine dair de aralarında anlaşmaya varmışlardır.⁷²

Macaristan’ın siyasi ve kültürel ilişkilerde yönünü doğuya çevirmesi doğal olarak ekonomik ilişkilere de yansımıştır. 19.y.y sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yapılan ticaret anlaşmasından sonra,⁷³ ekonomik ilişkiler gelişmeye başlamıştı. Macar Turancıları bile “Turan” derken, özellikle ekonomik çıkarları esas alıyorlardı.⁷⁴ Macaristan için “Türkiye, kapalı potansiyeli ile bir hazine gibi” idi.⁷⁵ Macaristan’ın hedefleri Türkiye ile ekonomik bağları güçlendirerek, Türkiye’yi Macarlar için zirai ürün, damızlık hayvan ve makine pazarı haline getirmektir. 1930 Nisan ayında Macaristan Dışişleri Bakanı M.Walko, Ankara’ya resmi bir ziyarette bulunmuş yedi ay sonra Başbakan Kont Bethlen’de Ankara’ya gelmiştir. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasında, sonuçlandırılan anlaşmalar doğrultusunda Türkiye-Macaristan ticari anlaşması,⁷⁶ 1933’te de “Clearing” anlaşması imzalanarak iki ülke arasındaki ticaret hacmi altı ay süre için 2116000 pengös veya 782920 TL. eşdeğerine göre sınıflandırılmıştır.⁷⁷ 1943’te ise Ankara Numune Hastanesi yapım ustaları ve kalorifer tesisatçıları,mütaahit firma tarafından Macaristan’dan getirilmiştir.⁷⁸

⁷⁰ Demirkan, s.33

⁷¹ Demirkan, s.70

⁷² Özgiray, s.79

⁷³ BOA, MV, Dosya:225, Nr.53, Ek:1

MV, Dosya:225, Nr.55, Ek:1

⁷⁴ “Biz Macarlar Asya’yı kendimiz için hususi tetkikat addedebiliriz. Şarkta bizim arayacağımız yolun ırkımızın mazisi ve tarih-i kadimi değildir. Bizim orda menfaat-i iktisadiyemiz de vardır. Şarka doğru bak Macar !”(Dr. İskender Marki,”Asya Tarihinden Turaniler”, Türk Yurdu, Sayı:14, Yıl:1, s.8.

⁷⁵ Macar Bankası ve Ticaret A.Ş. Genel Müdürü Gyula Donner’in yazdığı “Türkiye’de Ekonomik Gelişmeler”adlı makaleden. (Demirkan, s.45)

⁷⁶ Özgiray,s.76

⁷⁷ Özgiray,s.78

⁷⁸ Özgiray, s.80

Atatürk Döneminde Kültürel, Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri
(1919-1938)

Sonuç

Uzun süre Türk egemenliğinde kalan Macarların Türklerle geçmişten gelen etnik, kültürel yakınlığı; I. Dünya Savaşında Osmanlıların müttefiki olarak aynı kaderi paylaşmaları, Türk-Macar dostluğunu pekiştirmiştir. Macar Turancıları tarafından kurulan Turan Derneği, bu dostluğun güçlendirilmesine aracılık eden kuruluşlardan birisidir. Kurtuluş Savaşı ve yeni Türkiye'nin kurulması Macaristan'da hayranlıkla izlenmiş, II. Dünya Savaşı öncesi iki ülkenin farklı taraflarda yer alması bile Türk-Macar dostluğuna gölge düşürmemiş, Atatürk döneminde de kültürel, siyasi, ekonomik ilişkiler dostça devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS, DH. MTV, DH. MUI, HR. HMS-İŞO, YMTV, MV.

Diğer Kaynak ve İncelemeler

AKYÜZ, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I (1860-1923), VI. Baskı, Mas Matbaacılık.

ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), TTK Basımevi, Ankara 1997.

_____, Siyasi Tarih 1789-1960, 2. Baskı, A.Ü. SBF Yayınları No: 362, Sevinç Matbaası Ankara 1973.

AYBARS, Ergün, Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İleri Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İzmir 1994.

AYDIN, Suavi, Modernleşme ve Milliyetçilik, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.

DEMİRKAN, Tarık, Macar Turancıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 99, İstanbul Haziran 2000.

GÖNLÜBOL, Mehmet, "Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler", Atatürk Yolu, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1987.

HORVATH, Belá, Anadolu 1913, Çev: Tarık Demirkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 36, Eylül 1996.

KARAER, İbrahim, Türk Ocakları (1912-1931), Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara 1992.

Melek ÇOLAK

KOVACS, Judith, Metin Karadağ, Ünlü Türk Bilimci Dr. Ignacz Kunos'un Özgeçmişi ve Eserleri, Akademi Aylık Kültür Araştırma Dergisi Yayınları, Balıkesir 1997.

“Macarlar”, Ana Britannica, Cilt: 15.

Macar Asıllı Türk Tarihçisi ve Arşivist Lajos Fekete'nin Arşivciliğimizdeki Yeri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 20, Ankara 1994.

MARKİ, İskender, “Asya Tarihinde Turaniler”, Türk Yurdu, Yıl 1, Sayı: 14.

MÜFTÜOĞLU, Ahmet Hikmet, Gönül Hanım, Hazırlayan: Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 742, 1000 Temel Eser Dizisi: 62, Sevinç Matbaası, 2. Baskı, Ankara Nisan 1987.

OBA, Ali Engin, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ocak 1995.

Osmanlıda Bir Macar Konuk Prens Rakoczi ve Mikes'in Türkiye Mektupları, Çev: Edit Tasnadi, Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Figen Turna, 1. Baskı, Mayıs 1999.

ÖZGİRAY, Ahmet, “Türkiye Macaristan Siyasi İlişkileri(1923-1938)”, Tarih İncelemeleri Dergisi XII, Ege Üniversitesi Edebiyat Dergisi Yayını, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir 1997.

RADLOFF, Wilhelm- Dr. Ignacz Kunos, Proben Der Volkslitteratur Der Türkischen Stamme VIII, Latin Harflerine Aktaran ve Hazırlayanlar: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu- Doç. Dr. Metin Ergun, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 701, Ankara 1998.

REŞİT Saffet, Türkçülük İzleri, 1. Kitap, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı 1930, Türkiyat Serisi: sayı 2.

TAKATS, Sandor, Macaristan Türk Aleminden Çizgiler, Çev: Sadrettin Karatay, MEB Yayınları, İstanbul 1992.

YÜCEL, Ünsal, “Atatürk Döneminde Sanat Yaşamı”, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul Kasım 1986.